

Jovo Cvjetković

Izdavačko preduzeće Albatros plus

Sto godina od smrti slavnog sociologa: Maks Veber i sociologija kao nauka

Karl Emil Maksimilian Veber (Maks Veber) je, po ocenama mnogih istoričara ideja, jedan od najistaknutijih i najuticajnijih sociologa i društvenih teoretičara s kraja devetnaestog i druge polovine dvadesetog veka.

Rođen je u Erfurtu, pokrajini Tiringiji (Nemačka), 21. aprila 1864. godine, od oca Maksa starijeg, uglednog advokata, industrijalca i pripadnika protestantske veroispovesti, i majke Helene Falenštajn Veber. Pored ostalog, njegov otac se aktivno bavio politikom, bio je poslanik u Rajhstagu. Tokom svog rano odrastanja mladi Maks je imao retku privilegiju da u salonskim odajama svojih roditelja sretne mnoge poznate intelektualce, pre svega univerzitetske profesore i političare toga vremena. Iz prikrajka je osluškiavao njihove razgovore i spontano negovao duh radoznalosti o epohalnim društvenim i političkim zbivanjima u tadašnjoj Nemačkoj. Mnogi Veberovi istraživači i biografi: od Žilijena Frojnda, pa sve do Džordža Ricera – uočili su dramatičnu ambivalentnost psihološkog karaktera koja će dugo pratiti rodonačelnika razumevajuće sociologije modernog doba, pre svega kao posledicu oprečnog načina vaspitanja od strane rigidnog i autoritarnog oca Maksa starijeg, njegovog izrazito hladnog i arogantnog ponašanja i, s druge strane, obrazovane, pobožne i emotivno popustljive majke Helene, čiju je narav krasila moralistička i religijska senzibilnost u najplemenitijem smislu tih reči, naposljetku će ipak ostaviti trajne posledice po duševnu ravnotežu znamenitog društvenog mislioca.

Srednjoškolsko obrazovanje je okončao u Berlinu, a studije nastavlja u Hajdelbergu, Berlinu, a zatim u Getingenu, gde je odbranio doktorat iz privredne istorije (1891). Pod uticajem oca Veber završava studije prava i 1894. godine prihvata ponudu profesora ekonomije na univerzitetu u Frajburgu. Veliku pažnju akademske i šire društvene javnosti izazvalo je njegovo predavanje pod naslovom „Nacionalna država i ekonomska politika“, koje je uzburkalo tadašnje intelektualne krugove jer je polazio od stanovišta da

ekonomska politika mora biti potčinjena nacionalnim interesima. Godine 1896. Veber započinje sa redovnom nastavom kao profesor političke ekonomije u Hajdelbergu, ali već sledeće godine doživljava nervni slom tako da je nekoliko godina proveo van nastave i naučno-istraživačke aktivnosti. Vraća se nauci 1903. godine, odlazi u SAD, gde je održao nekoliko kratkih predavanja. Posle povratka iz SAD, sa bratom Alfredom, Robertom Mihelsom, Georgom Zimelom, Ferdinandom Tenisem i Ernstom Trelčom osniva „Nemačko sociološko društvo” i nakon toga se u akademskoj javnosti predstavlja kao sociolog. Tokom Velikog rata intenzivno se bavi naučnoistraživačkom delatnošću i kao rezultat ovih napora posthumno je objavljena njegova znamenita knjiga *Privreda i društvo*, koja je odavno prevedena i na naš jezik. Umro je od upale pluća u Minhenu 14. juna 1920. godine.

Važno je istaći da je Veber svoje osnovno sociološko stanovište zasnivao na čovekovom delanju koje je *a fortiori* razlikovao od običnog, spontanog ponašanja u društvu. Upućenost na razliku pre svega govori o tome da akteri društvenog delanja impliciraju izvesna značenja i svrhe unutar tog istog delanja i utoliko bi posao sociologije bio da razume, odnosno interpretira ta ista delanja. Dakle, pod delanjem se podrazumeva ljudsko ponašanje unutar kojeg konkretni individuum daje svoj poseban subjektivni pečat i značenje. Razume se, ovde je uticaj klasične hermeneutičke tradicije posebno vidljiv. Dok je osnovna funkcija klasične hermeneutike bila strogo vezana za tumačenje tekstova, odnosno duhovnih tvorevina uopšte (Homerovskih, talmudskih, biblijskih, antičkih), Veberu je stalo do subjektivnog smisla ljudskog ponašanja, odnosno delanja. Zbog toga je mnogi sociolozi imenuju kao „razumevajuću sociologiju” (nem. *Verstehen*). Naime, hermeneutički pristup delegitimizuje valjanost klasičnog pozitivističkog i empirijsko-analitičkog metoda u istraživanju društvenih pojava jer polazi od stanovišta da je strogo objektivni pristup garant dolaženja do istine u svim regijama stvarnosti, uključujući i društvenu. Da li je iz perspektive empirijsko-analitičke optike fenomen značenja zaista nešto objektivno? Naravno da nije. Pri tom se hermeneutika ili hermeneutičar ne služi ni eksperimentom ni čulnim pogledom na stvari. Naime, „iz čulno datih znakova on želi da sazna ono psihičko koje se tim znacima ispoljilo” (Vilhelm Diltaj). Hermeneutici je stalo da ispituje subjektivna značenja, motive i ciljeve upletenih aktera koji stvaraju te iste simbole, od pisanih tekstova do umetničkih dela. Dakle, njih nije moguće objasniti nego samo razumeti. Na prvi pogled moglo bi se zaključiti da je Veberovu sociologiju moguće svesti na dva osnovna činioca: subjektivnost i ono što je nedokučivo a koje je moguće spoznati jedino preko intuicije. Naprotiv, ceo metodološki instrumentarijum znamenitog nemačkog društvenog teoretičara podrazumeva racionalne protokole metodskog ulaženja u problem, odnosno vrlo rigorozan sistemski način istraživanju koji mora da ima svoju empirijsko-analitičku legitimaciju i verifikaciju.

Veber je bio mislilac blistave erudicije. Njegovi uvidi i temeljna znanja odnosili su se na nekoliko naučnih disciplina kao što su istorija, ekonomija,

religija, pravo, filozofija, teorija kulture, pa čak i muzika. Utoliko sva njegova istraživanja imaju multidisciplinarni karakter. Ono što je presudno važno za Maksa Vebera svakako je bilo novo oblikovanje sociologije kao naučne discipline u oblasti društvenih nauka, odnosno novo lice njenog identiteta. Naime, sociologija treba da teži formulisanju teorijskih konstrukata i generalizacija koje moraju biti saobrazne određenom društvenom procesu ili pojavi. Za razliku od istorijske nauke koja se služi načelima kauzalnosti, Veber uočava da je neophodno umeti objasniti konkretno individualno delanje, njegovu kontekstualnost, kao i autentične ličnosti koje su važne za oblikovanje jedne kulture. Koliko god Veber normativno insistirao na ovoj razlici, on je u brojnim svojim istraživanjima demonstrirao njihovu uspešnu komplementarnost. Ovo je posebno došlo do izražaja u Veberovom proučavanju religija i neobično zanimljivog fenomena – protestantske etike. Polazio je od uverenja da, ukoliko sociolozi proučavaju istoriju ili neki istorijski događaj, oni se moraju služiti izvesnim teorijskim konstruktima kao specifičnim heurističkim obrascima u istraživanju. Upozoravao je da ovakve pojmovne okvire ne treba dovesti u vezu sa društvenom realnošću ali da moraju imati dovoljno prostran horizont koji bi bio ekvivalentan konkretnoj društvenoj opštosti. Smatrao je da bi se posebno istoričari trebali držati ovakvog načina istraživanja.

Važno je zapaziti da predmet sociologije nije društvo kao nekakva supstancijalna celina ili „neuhvatljiva neodređenost“, već je društveno delanje sa njegovim akterima, dakle konkretnim ljudima u žiži njegovog epistemološkog interesa. Međutim, relevantno društveno delanje je samo ona aktivnost iza koje stoji neki smisao, a taj smisao može da mu daju samo kreatori takvog delanja. Inače, pojam smisla nema normativni nego faktički aspekt. To znači da je sociologija eminentno iskustvena nauka koja je lišena bilo kakvog normativnog ideala, za razliku od etike koja se drži tih načela, ali je zbog toga bezuspešna jer se bavi – pomalo podrugljivo primećuje Veber – „pravim smislom“ i kriterijumima „ispravnog vrednovanja“. Ukratko, društvene pojave reprezentuju značenje i smisao, a koristi od kauzalnog objašnjenja u odnosu na hermeneutički pogled gotovo da i nema pa utoliko predstavlja nauku koja tumačeći neku pojavu istovremeno je i razume (*deutendverstehen*).

Veber je bio svestan činjenice da nije dovoljno stvarati teorijske paradigme a da nemaju uporište u stvarnosti. Drugim rečima, sociološka analiza mora da ima induktivni karakter jer tada neće izgubiti tlo pod nogama. Ma koliko da u Veberovoj sociologiji dominira interpretativni pristup, ipak se kao nužno pomoćno sredstvo javlja i kauzalna analiza. Pojave deluju jedna na drugu i tako je neizbežan delatni lanac uzročnosti. Međutim, ono što je neizbežno kritički zapaziti u znaku pitanja je svakako sledeće: Naprosto, u svakodnevnom životu ljudi ne mogu vladati posledicama koje su sami izazvali. Sporovi oko preferencija društvenih vrednosti mogu izazvati ozbiljne sukobe u svakom društvu. Istorija je prepuna takvih primera. Veber je to pojasnio jednom vrlo lepom metaforom koja glasi: „Deltanje nije fijakr koji možemo zaustaviti

po svojoj volji da bismo se u njega popeli ili s njega sišli, zavisno od slučaja". Naprosto, ako pojedinac ili društvena grupa osmišljavaju svoje delanje u javnoj politici, prepreke i protivrečnosti su sasvim logične jer je u tom slučaju teško, a ponekad i nemoguće doći do vrednosnog konsenzusa. Veber je mnogo polagao na metodološku strogost u istraživanju određenih društvenih fenomena i utoliko se često koristio poređenjem. Činio je to iz osnovnog motiva da bi ukazao na osobenu specifičnost istorijskih, društvenih, religijskih pokreta i pluralizam njihove individualnosti. Pored komparativnog metoda, Veber je u sociološka istraživanja uveo teorijski konstrukt – idealne tipove. Naime, sociolog ne može produktivno pričati predmetu istraživanja ukoliko nema neku predstavu ili misaonu sliku proučavanog fenomena. Naravno, takve misaone slike nisu nikakav ekvivalent empirijskoj stvarnosti nego je reč o logičkom sredstvu koje olakšava uvide u pojedine segmente proučavanog predmeta. Pre svega se to odnosi na izradu naučne hipoteze i preciznost naučnog jezika u celini. Dakle, nije reč o nečem što je samo sebi svrha. Primera radi, u društvenoj realnosti ne postoji birokratija u čistom stanju, međutim, idealnotipski pogled na birokratiju nam omogućava da uočimo one osnovne tendencije koje su svojstvene ovakvom tipu organizacije. Naprosto, to znači da ukoliko poredimo empirijsku manifestaciju neke pojave i logiku njenog idealnog tipa tada smo u prilici da kao istraživači potvrdimo suštinu neke pojave, ali i one činioce koji su na nju presudno delovali. Ovde je Veberu opet od pomoći povratak načelu uzročnog objašnjenja.

U uvodnom delu svog znamenitog spisa *Privreda i društvo* Veber naslućuje obrise jedne moguće teorije društvenog delanja koja će imati velikog uticaja na poznu teorijsku misao Jirgena Habermasa. Takođe primećuje da bi za uspešnost sociološke analize mogla da budu od pomoći četiri ključna idealna tipa:

Tradicionalno delanje koje upućuje na običaje i stečene navike u svakodnevnom životu. Naprosto, treba živeti ustaljeno, kako se živelo vekovima. Ovakav oblik vlasti je nepoverljiv prema svemu što nije potvrđeno u povesnom iskustvu dugog trajanja. Ukoliko nekim slučajem i dođe do neke promene, nosioci etablirane vlasti će lakonski odgovoriti da je to već postojalo unutar tradicije ali je nekim slučajem privremeno bilo zaboravljeno.

Afektivno delanje, koje podrazumeva socijalno-psihološki aspekt tumačenja, a odlikuju ga pre svega uzburkane strasti i impulsivne reakcije u dnevnoj interakciji itd.

Vrednosno-racionalno delanje, za razliku od tradicionalnog i impulsivnog delanja, je onaj vid delanja koji pre svega preferira na etičke, estetske i religijske vrednosti. Ovde je nesumnjivo u pitanju čast kao moralna kategorija. Kada su naši iseljenici kao istinske patriote iz daleke Amerike kao dobrovoljci pristizali na Solunski front, oni su se istovremeno borili i za svoju čast i za čast svoje domovine. Ukoliko se u tom slučaju izgubi i sam život, a takve herojske pogibije je i te kako bilo, postupili su vrednosno-racionalno. Nešto slično je i sa kapetanom broda koji tone zajedno sa svojim brodom.

Ciljno-racionalno delanje je u osnovi čisto instrumentalno delanje koje je čvrsto usmereno na utilitarne ciljeve tako da je saobraznost između ciljeva i sredstava gotovo apsolutna. Mi danas sa razlogom govorimo o neoliberalizmu, globalizaciji, odnosno civilizaciji profita, što samo po sebi govori da je reč o modernim kapitalističkim društvima čiji je osnovni cilj maksimalna dobit. Ovakva društva ne mare za moralne skrupule i duhovnu kulturu uopšte. Na taj način je ozbiljno ugrožen povesni smisao same ljudske egzistencije.

Razume se, ovu tipologiju ne treba razumeti kao rigidno klasifikovanje formi društvenog delanja jer se nikada na poprištu društvene realnosti ne pojavljuju u čistom stanju, utoliko pre što je svako društvo bremenito protivurečnostima, nesuglasicama između različitih aktera, sukobima, kompromisima itd.

Weber lucidno zapaža da su unutar matice društvenih odnosa dominantne dve osnovne formacije; jedna koja je bazirana na ostvarenju svojih egoističkih interesa, a vezana je za monopolisanje privredne sfere, i one druge koja svoju moć i uticaj zasniva na izvesnom autoritetu. Analogno prethodno navedenoj tipologiji društvenog delanja, nemački sociolog izvodi i tipologiju oblika vlasti, kao i izvora njene legitimnosti. Kada je reč o ovom poslednjem onda se uvek radi o dobrovoljnom potčinjavanju aktuelnoj vlasti bez obzira na njen formalno-pravni karakter.

Tradicionalna vlast je zasnivala svoju legitimnost na patrijarhalnom nasleđu, u okviru patrijarhalnog uređenja porodičnog života. U doba feudalizma su nam poznati oblici ovakve vlasti. Ovakav tip vlasti je nepoverljiv prema svim vrednostima koje nisu proverene u dužem povesnom trajanju. Ukoliko bi se u takvim zajednicama i pojavile neke novine, nosioci ovakve etablirane vlasti bi imali izgovor da je to već u prošlosti bilo a da je nekom igrom slučaja bilo potisnuto u zaborav. Reč je o klasičnom modelu odnosa podanika i gospodara, odnosno gospodarenja i potčinjavanja.

Harizmatička vlast zapravo počinje od „obogotvorene“ ličnosti koja poseduje nadnaravne osobine i posebnu auru. Počiva na iracionalnoj motivaciji u mobilizaciji masa. Odlikuje je manipulativna retorika ubeđivanja i učestalog podgrevanja emocija, a sve u svrhu podvlašćivanja širokih slojeva društva. Široka je lepeza ovakvog tipa vođstva: od raznih proroka u arhaiskim društvima pa sve do osnivača velikih carstava, duhovnih vođa i modernih diktatora. Naš filozof Svetozar Stojanović nazivao je vladavinu Josipa Broza Tita u bivšoj Jugoslaviji harizmokratijom, a samog Tita kao izrazitog harizmarha.

Legalna ili racionalna vlast u osnovi predstavlja apstraktnu i bezličnu vladavinu koja nije vezana za konkretnu ličnost, što inače personifikuje svaku vlast. Naime, ona u suštini predstavlja modernu organizaciju državne uprave, kompetentnu i demokratski relativno kontrolisanu birokratiju koja je potčinjena odnosnim zakonima. Rejmon Aron je dobro primetio da su pomenuti oblici političke vlasti zasnovani na pravnom, odnosno institucionalnom poretku – komplementarni tipovima pokoravanja u odnosu na tu istu vlast. Weber nije ulazio produbljenije u samu suštinu tehnike i organizacije vlasti, načine njenog

sprovedenja itd., nego su ga pre svega interesovala ishodišta legitimnosti koja su predstavljala temelj te iste vlasti. Ono što je bio poseban istraživački interes Maksa Vebera je svakako pojam i problem racionalizacije koji je predstavljao jednog od ključnih činilaca u razvoju kapitalizma na Zapadu. Maks Veber, između ostalog, ističe: „Moderna forma ujedno teorijske i praktične, intelektualne i svrshodne potpune racionalizacije slike sveta i načina života imala je ovakvu lošu posledicu: ukoliko je više odmicala ta posebna vrsta racionalizacije utoliko je više religija bila pomerena u sferu iracionalnog, gledano sa stanovišta intelektualnog uobličavanja slike sveta. Iz više razloga. S jedne strane, računica konsekventnog racionalizma nije izvođena bez ikakvog ostatka. Kao što se u muzici pitagorejska „koma” odupirala potpunom racionalizovanju, orijentisanom tonskofizikalno, i kao što su se, stoga, pojedinačni muzički sistemi svih naroda i vremena razlikovali pre svega po načinu na koji su uspevali da tu nezbežnu iracionalnost ili pokrivaju ili zaobiđu ili da je obrnuto, stave u službu bogatstva tonaliteta, tako je izgleda bilo sa teorijskom slikom sveta, a još više i pre svega sa racionalizovanjem praktičnog života”. (Maks Veber, *Sabrani spisi o sociologiji religije* (1920), Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1997, tom I, str. 206–207 (prevod Olga Kostrešević)). U *Privredi i društvu* Veber vrlo pregnantno izlaže racionalizaciju prava kao tekovinu opštih stremljenja prosvetiteljske epohe „doba razuma”. Naime, ukupna društvena aktivnost se radikalno oslobađa tradicionalnog i sakralnog, a insistira na logici kalkula i načela efikasnosti. Reč je o specijalizaciji društvenih uloga (funkcija). Da bi se uveli novi načini upravljanja u sferi ekonomije i kulture valjalo se osloboditi religijskog uticaja, a posebno – naučne discipline osloboditi nasleđa teologije i tradicionalne metafizike. Kao posledica pomenutog, sfera društvenog života doživljava svoju punu emancipaciju. Racionalna birokratska organizacija društva, koja se odvija u anonimnom domenu „bezličnog” pravnog poretka, prevenira svaki oblik nasilja jer rasprostranjeni klijentelizam, koji je i danas velika pretnja modernoj demokratiji, čini sve da na svakom koraku izigra zakonsku regulativu. Specijalizacija funkcija je strogo metodički utvrđena. Karijera svakog pojedinca je određena njegovom kvalifikacijom, odnosno kompetencijom da obavlja određene poslove, količinom radnog staža itd. Naprosto, radi se o objektivnim merilima koja su u funkciji opšteg društvenog napretka. Veber je u svojim minucioznim istraživanjima izbegao zamke etnocentrizma i evrocentrizma uviđajući da birokratska organizacija nije svojstvena samo zapadnim društvima nego da je ona takođe karakteristična i za Istok, pre svega Indiju i Kinu. Birokratija je premrežila čitavo društvo, od privrede do političkih stranaka, odnosno institucionalnog statusa religijskih zajednica. Nakon Veberovih epistemoloških uvida fenomen birokratske vlasti postaje predmet ozbiljnih socioloških istraživanja, pre svega Roberta K. Mertona i Alvina Guldnera.

Radikalnim promenama u sferi javnih politika došlo je do nepovratnog procesa „rašćaranja sveta”, gde centralnu ulogu ima država koja je ključni akter racionalizacije modernih zapadnih društava. U tom kontekstu nemački

sociolog ističe dva tipa organizacije koja su presudno važna za moderno društvo. Pre svega, reč je o javnoj upravi uz pomoć koje se sprovodi vlast unutar onih struktura društva koje nastoje da utiču na politiku kao javnu delatnost, pre svega na političke partije i štampu. Veber je pre svega ozbiljno nastojao da pronikne u suštinu politike i političkog, odnosno samog fenomena vlasti i moći. Što se ovog poslednjeg tiče, Veber je s razlogom ustanovio oštru analitičku distinkciju između pojmova moći i vlasti. Naime, moć je sposobnost pojedinca ili društvene grupe da nametne svoju volju drugom bez otpora tog istog. Dakle, ovde je reč o faktičkom stanju pukog potčinjavanja ili diktatu kako treba drugi da se ponaša a da se taj isti tome ne protivi. Vlast je takođe oblik moći, ali institucionalizovane moći. Iza nje stoji autoritet normativnog poretka unutar jedne države koji je kontroliše. Vlast je naprosto neminovnost svake racionalne društvene organizacije. Bez nje bi ona bila nezamisliva. Za razliku od moći čije je delovanje fluidno i teško uhvatljivo, vlast se, bar normativno, uvek kreće u zadatom okviru. Po svom karakteru ona se uvek služi prinudom. Događaji u današnjem svetu nam potvrđuju misao starogrčkog filozofa i mudraca Trazimaha, koju je teorijski rehabilitovao Maks Veber, da uvek imamo onoliko prava sa koliko moći raspoložemo. Inače, pored ostalog, Veber je pod politikom podrazumevao napor jedne ili više društvenih grupa da učestvuju u vlasti ili da utiču na raspodelu vlasti. U svom poznatom spisu „Duhovni rad kao poziv“ Maks Veber navodi sledeće: „Postoje dva načina bavljenja politikom. Ili se živi 'za' politiku, ili 'od' politike. Ova suprotnost nipošto nije isključiva. Štaviše, kao po pravilu oboje postoje istovremeno, barem idealno, iako često i materijalno. Onaj ko živi 'za' politiku od nje stvara, u najdubljem smislu izraza, 'cilj svoga života', bilo zato jer nalazi mogućnost uživanja u pukom posedovanju vlasti, ili pak stoga jer mu ta delatnost omogućuje da nađe unutrašnju ravnotežu i izrazi svoju ličnu vrednost stavljajući se u službu 'stvari' koja daje smisao njegovu životu“. (str. 166–167) Inače, Veber je bio načisto sa činjenicom da je suština političke egzistencije u mučnom odnosu gospodarenja i potčinjavanja. Međutim, uprkos takvom stanju stvari, on je insistirao na odgovornosti političara i to u nameri da kritički preispita etičku tradiciju mišljenja. Naime, Veber ima ambivalentan pogled na fenomen moralnosti. Naime, on govori o moralu u čistom obliku koji je podređen osnovnim načelima *sui generis* i ne mari za ono što je izvan nje, i, s druge strane, konkretni, „živi“ moral kojeg srećemo u realnom životu. Razume se, ovakva podela implicira dihotomni karakter etike i zbog toga govorimo o etici pukog ubeđivanja (reč je o tradiciji starogrčkih sofista) i etike odgovornosti koja obavezuje svakog pojedinca. Veber s razlogom daje prednost ovoj drugoj vrsti etike iako dobro zna da svaki političar ili javni delatnik po prirodi stvari poseduje izvesna ubeđenja, svetonazorna ili ideološka, iz prostog razloga što ona imperativno zahtevaju polaganje računa o vlastitim postupcima u javnom delanju.

Nema nikakve sumnje da su privreda i religija bile opsesivna tema Maksa Vebera i da su zaista bile u središtu njegove istraživačke pažnje. Blagodareći

upravo toj činjenici nastalo je njegovo klasično delo, širom sveta znamenita *Protestantska etika i duh kapitalizma* (1905). U ovom spisu Veber polazi od stanovišta da je razvoj modernih kapitalističkih društava počeo da se razvija u XVI veku na Zapadu, pre svega u onim zemljama koje su bile izrazito protestantske. Takođe, usmeravajući pogled na potonji XIX vek, dolazi do saznanja da su u nemačkim pokrajinama toga vremena, a u kojima je bilo mešovito katoličko i protestantsko stanovništvo, a ovo poslednje je bilo isključivi posednik industrijskog i trgovačkog kapitala. Razume se, to se odrazilo i na uticaj protestantske finansijske elite na kreiranje javnih poslova. Veber dolazi do saznanja da je isključivi krivac za tako kasnu pojavu kapitalizma na Zapadu društveno konzervativni, a u teološkom smislu rigidni katolicizam. Istina pred Bogom se ne svedoči posredstvom crkve nego u marljivom radu na ovome svetu. U suštini, reč je o vrlo uskoj vezi između protestantizma, odnosno njegovih deriviranih formi kao što su: kalvinizam, pijetizam, metodizam, baptizam i dinamičnog uspona kapitalizma na Zapadu. Dobro je poznato da je asketski i puritanski protestantizam, čiji je *spiritus movens* bio Žan Kalvin, najintenzivnije podsticao ekspanziju moderne ekonomije i privrede. Nemačka reč *Beruf* označava poziv, profesiju kao iskušenje za veru i položeni ispit pred verom u ovozemaljskom svetu. Naprosto, protestantska filozofija morala je u znaku onih vrednosti koje se manifestuju u štedljivosti, uzdržavanju od hedonističkih poriva, preziru prema raskalašnom i luksuznom životu itd. Putevi ka novcu bili su istovremeno putevi ka Boga. Naprosto, protestantizam je ustanovio apoteozu lične savesti i jedinstven primer individualističke religioznosti u modernoj zapadnoj kulturi. Uostalom, sve je podređeno radnoj disciplini i odgovornom pozivu, upravo u smislu već pomenutog nemačkog izraza *Beruf*. Veber lucidno primećuje da protestanti ne vrednuju ljudski rad do „nebeskih visina” i egzaltirani smisao za štednju zbog nekakvih ciljeva i motiva po sebi, naprotiv, reč je o nekom novom tipu soteriologije koja ima svoje realno tlo pod nogama, a nasuprot hrišćanskoj. Bilo bi isuviše naivno pomisliti da je Veber zanemario i neke druge činioce koji su nesumnjivo konstitutivni za razvoj kapitalizma kao što su: materijalni, ekonomski, tehnološki i drugi aspekti društvenog razvoja. Njegova je osnovna namera bila da jedan važan segment kulture u liku protestantskog asketizma prikaže kao delotvornu snagu u razvoju kapitalizma.

Jedan od naših najznačajnijih mislilaca u drugoj polovini dvadesetog veka i za sada najautoritativniji tumač Veberovih socioloških ideja u našoj sredini Mihailo Đurić u svojoj studiji „Sociologija Maksa Vebera”, između ostalog, zapaža da je „asketski protestantizam mogao biti samo uzrok kapitalističkog duha, a nikako njegova posledica. Jer, kako bi pojava koja se javlja kasnije mogla uticati na pojavu koja joj vremenski prethodi? Ali, mada se ovom zaključku ništa ne može prigovoriti sa metodološke strane, pitanje je koliko vremenski redosled između kapitalističkog duha i Reformacije stvarno odgovara Veberovoj pretpostavci. Može se s punim pravom primetiti da je kapitalistički duh uveliko cvetao već u XV veku u Veneciji i Firenci, kao i u južnoj

Nemačkoj i Flandriji, dakle u periodu koji prethodi Reformaciji i u zemljama koje su, bar nominalno, bile potpuno kapitalističke. Prema tome, to što je kapitalistički način proizvodnje počeo da uzima maha u Holandiji i Engleskoj u XVI i XVII veku, dakle, pošto je Reformacija već obišla gotovo čitavu Evropu, može se objasniti i na drugačiji način, recimo uticajem tehničko-ekonomskih činilaca, a ne time što je ovaj religiozni pokret najpre omogućio buđenje kapitalističkog duha" (Mihailo Đurić, *Sociologija Maksa Vebera*, str. 99, Sabrani spisi, Službeni glasnik, Beograd, 2009). Razume se, ovde Đuriću nije nimalo stalo do odbrane marksističke ortodoksije već do govora činjenica i istine o njima. Sasvim je izvesno da je ovakvo Veberovo stanovište bilo neka vrsta polemičkog odgovora na Marksovu doktrinu materijalističkog determinizma. Na jednom mestu u *Protestantskoj etici i duhu kapitalizma* Maks Veber je uočio jednu krunsku činjenicu, naime upadljivu razliku odnosa prema radu jednog protestanta i nekog ko pripada sasvim drugoj veroispovesti, bilo da je reč o teisti, ateisti, agnostiku, sve nam je izvesno iz sledeće formulacije: „Puritanac je hteo da bude radišan, a mi smo primorani da to budemo“. Pomenuta teza je izazvala vrlo zanimljive kritičke reakcije nekolicine prominentnih sociologa u postveberovskom periodu, među kojima su prednjačili Ernst Trelč i Verner Zombart. Zombart je smatrao da je puritanizam imao marginalnu ulogu u razvoju kapitalizma ne samo u odnosu na neke druge konstitutivne činioce koje smo već pomenuli, nego i dve konkurentne konfesije, odnosno religije: katolicizam i judaizam. Dok je katoličanstvo insistiralo na tomističkom moralu i na taj način doprinosilo ukupnoj modernizaciji života, dotle je judaizam sa neverovatnim smislom za stvaranje spekulativnog kapitala kroz delikatne berzanske poslove bio presudan faktor u nastanku kapitalizma. Ovakvi sporovi povodom Vebera se nastavljaju i danas.

Sumirajući naučno-istraživački bilans Veberovog stvaralaštva sasvim je izvesno da ovaj slavni nemački sociolog nije bio sklon klasičnim sintetičkim zahvatima. Njegov opus je u mnogim svojim delovima fragmentaran i nedovršen. S druge strane, izbegavao je pojednostavljeni shematizam u mišljenju, koji je upućivao na ozbiljne posledice dogmatskog razumevanja društvene realnosti, što je pre svega vidljivo u njegovoj potrebi da uvek ima u vidu iskusne činjenice i njihovu empirijsko-analitičku obradu. Uprkos svemu, Maks Veber (za razliku od Marksa koji je bio sklon objektivnoj ulozi povesnog determinizma u kreiranju društvene realnosti, zatim Emila Dirckema koji je takođe računao na „objektivne zakonitosti“ društvenog razvoja favorizujući kolektivni oblik ljudske egzistencije) ostaje suvereno u ravni subjektivnosti, s onu stranu prinude i spoljašnje svrhovitosti da bi naposljetku potvrdio ontološko-antropološki smisao čovekove individualne i društvene egzistencije kao *ethos* za buduća vremena.